

NOTIQ VA AUDITORIYANING O‘ZARO ALOQALARI

Podpolkovnik Bozorov Aziz Ablokulovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari

Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi

Qurollanish va otish sikli katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ma’lumki, o‘quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlikning o‘rni katta. Bunda so‘zga chiqayotgan kishi nutqining tuzilishini ko‘rib chiqish va buning uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo‘lgan asosiy qoidalarni bilish muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga og‘izaki va yozma nutqqa qo‘yiladigan talablar, mazkur jihatlarga e’tibor berish lozim bo‘lgan qoidalar ham mavjud. Bu haqida ko‘plab olimlarimiz o‘rganish olib borib, samarali natijalarga erishgan. Mazkur maqolada ushbu fikrlar haqida so‘z borib, keng auditoriya uchun mo‘ljallangan.

***Kalit so‘zlar:** nutq, notiqlik, ritorika, voizlik, jamiyat, estetik go‘zallik, chiroyli so‘zlash, madaniyat, qobiliyat, gramatika, poetika, leksikografiya, matnshunoslik.*

ABSTRACT

It is known that public speaking plays an important role in providing students with moral and aesthetic education. An important role in this is to look at the structure of the speaker's speech and to know the basic rules that must be followed in developing the content of this speech. At the same time, there are requirements for oral and written speech, rules that should be paid attention to these aspects. Many of our scientists have studied this and achieved effective results. This article discusses these ideas and is intended for a wide audience.

***Key words:** speech, eloquence, rhetoric, preaching, society, aesthetic beauty, eloquence, culture, ability, grammar, poetics, lexicography, textology.*

KIRISH

Barchamizga ma’lumki, “Ritorika” (yunoncha rhetorike - notiqlik) - notiqlik san’ati, keng ma’noda esa badiiy nasr haqidagi fan. Ritorika miloddan avvalgi V - IV asrlarda Yunonistonda yuzaga kelib, miloddan avval III- II asrlarda tizimli fan shaklini olgan. Ritorika miloddan avvalgi I asrda Rimda keng tarqalgan. 19-asrda adabiyot nazariyasiga qo‘shilib ketgan.

Notiqlik san’atiga qiziqish kuchayishi bilan rivojlana boshlagan mantiq dastlab gapiruvchi uchun muhim bo‘lgan masalani hal etishga harakat qilgan. Qadimgi notiqning fikricha, yaxshi nutqning kuchi fikrlarning o‘zaro bog‘lanishi

bilan belgilanadi - agar tinglovchilar bir fikrni qabul qilsa, u bilan bog‘liq qolgan fikrlarini ham tan olishi kerak.

ADABIYOTLAR SHARHI

Psixologlarning ta‘rifiga ko‘ra, aloqa - bu ma‘ruzachi va tinglovchilarning ruhiy holatining birlashmasi bo‘lib, bu notiq va tinglovchilar o‘rtasidagi munosabatga xos tushunchadir. Bu jamoadagi aloqa qanday natijalar beradi? Avvalambor, birgalikdagi fikr faoliyati asosida, ya‘ni ma‘ruzachi va tinglovchilar bir xil muammolarni hal qilishlari, bir xil masalalarni muhokama qilishlari kerak - ma‘ruzachi, o‘z nutqining mavzusini bayon qilgan va tinglovchilar uning fikrlari rivojiga ergashgan holda bu amalga oshiriladi. Agar ma‘ruzachi bir narsa haqida gapirsa va tinglovchilar boshqasi haqida o‘ylashsa, unda aloqa yo‘q. Olimlar ma‘ruzachining birgalikdagi aqliy faoliyatini va tinglovchilarni intellektual empatiya deb atashadi. Xalq: «So‘zning yarmi gapiradiganga, yarmi tinglaganga tegishli», deyishgani bejiz emas.

Tinglovchilarga haqiqatni yetkazish va ularni u yoki bu fikrning to‘g‘riligiga ishonitirish bilan bog‘liq har qanday axborot uzatish jarayoni o‘zaro bog‘liq 3 unsur dan tashkil topadi.

Birinchi unsur - isbotlanishi kerak bo‘lgan fikr.

Ikkinchi unsur- fikrning to‘g‘riligini isbotlovchi asos va dalillar.

Uchinchi unsur - namoyishi, ya‘ni fikr va asos, dalillar o‘rtasidagi aloqani ko‘rsatuvchi mantiqiy bog‘lanish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Sitseron “Notiqlik san‘ati haqida” asarining birinchi kitobida shuningdek notiqlikning turlari, vazifalari va notiqalar oldidagi dolzarb vazifalar haqida o‘lmas, eskir mas fikrlarini aytib o‘tadi.

Barkamol notiq qanday bo‘ladi:

Barkamol notiq butun mavzu ěki fan haqida mazmunli va rangin gapira oladi. Barkamol notiq, *avvalo*, falsafa fanini mukammal bilishi shart.

Ikkinchidan, barkamol notiq badiiy adabiyotni yaxshi bilishi, ya‘ni “Alpomish” dostonidan tortib yuzlab ijodkorlar asarlarini o‘qigan va uqqan bo‘lishi kerak.

Uchinchidan, barkamol notiq matematikani, fizikani, kimyoni yaxshi o‘zlashtirgan bo‘lishi zarur. Chunki bu fanlar ilmiy faraz qilishni o‘rgatadi.

Ba‘zi ma‘ruzachilar hech bo‘lmaganda bitta so‘zni unutib qo‘yishdan qo‘rqib tin olishadi. Ushbu sukunatni notiqning o‘zi tartibga soladi. Notiqning hazillari, uning qiziqarli ma‘lumotlari auditoriyani harakatga keltiradi, tabassum, tinglovchilarning kulgisi, lekin ma‘ruzachi yana o‘z fikrlarini bildirishni boshlagan zahoti bu kulgi yoki ortiqcha xatti-harakatlar to‘xtaydi.

Boshqa ma'ruzachilar nutqi paytida auditoriya ham sukutda o'tiradi, lekin ular notiqning har bir so'zini tinglagani, mag'zini chaqishi uchun emas, balki ma'ruzachiga xalaqit berishni istamasliklari uchun shunday qilishadi. Bu "muloyim" sukunat.

Tinglovchilar jim o'tirishadi, tartibni buzmaydilar, gaplashmaydilar, lekin tinglamaydilar, notiq bilan ishlamaydilar, lekin o'zlari haqida o'ylaydilar, xayolan boshqa ishlarni qiladilar. Shuning uchun sukut o'z-o'zidan ma'ruzachining tinglovchilar bilan aloqasini anglatmaydi.

Aloqaning mavjudligi yoki yo'qligi, shuningdek, tinglovchining xulq-atvori bilan ham belgilanadi. Agar ma'ruzachi o'ziga ishonch bilan gapirsa, tabiiy ravishda o'zini tutsa, tez-tez tinglovchilarga murojaat qilsa, tinglovchilarning hammasini ko'z o'ngida tutsa, u tinglovchilarga to'g'ri yondashuvni topgan bo'ladi. Tinglovchi bilan qanday qilib aloqa o'rnatishni bilmagan ma'ruzachi, qoida tariqasida, beparvo, tushunarsiz gapiradi, tinglovchilarini ko'rmaydi, ularning xatti-harakatlariga munosabat bildirmaydi.

Shuni yodda tutish kerakki, ba'zida ma'ruzachi butun tinglovchilar bilan emas, balki faqat auditoriya bilan, ayrim tinglovchilar bilan aloqa o'rnatadi va bu aloqani o'zgaruvchan deb ayta olamiz. U to'liq va to'liq bo'lmagan, barqaror va beqaror bo'lishi mumkin, ma'ruzachining nutqi davomida o'zgarib turishi mumkin. Albatta, har bir ma'ruzachi tinglovchilar bilan to'liq aloqa o'rnatishga harakat qilishi kerak, nutqning boshidan oxirigacha barqaror va buning uchun bir qator omillarni hisobga olish kerak.

XULOSA VA MUNOZARA

Xullas, og'zaki nutq sodda, tushunarli va ifodali, qisqa, aniq so'zlashdir. Nutqning tuzilishini tahlil qilib, shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, yaxshi va samarali ijro ritm va intonatsiya nuqtai nazaridan va axloqiy jihatdan butun bir ijrodir. Ammo notiqlik nutqini qurish qoidalarini bilmasdan, tinglovchilarga ta'sir qilish samaradorligi tezda pasayib bormoqda. Shuningdek, nutqingizni malakali, to'g'ri va professional tarzda qurishga yordam beradigan leksik va sintaktik xususiyatlarni ham unutmaslik kerak.

Shunday qilib, nutqqa tayyorgarlik ko'rayotganda, biz mavzuning ishonchli asosli rivojlanishi, uning yaxshi ma'lumot bilan ta'minlanishi haqida g'amxo'rlik qilish kerak. Nutqning nutq dizayni tinglovchilar bilan doimiy aloqani ta'minlashi va tarkibni tez va ishonchli o'zlashtirishga hissa qo'shishi kerak.

REFERENCES

1. Mark Tulliy sitseron - Notiqlik haqida ikki risola. (Tarjimon Urfon Otajon) T.: "Yangi asr avlodi". 2007. 442b.
2. Abdurazaqov, F. (2022). O'QUV MASHG'ULOTLARIDA UQUVCHILARNING NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. *Conferencea*, 78-84.
3. Imomxo'jaev M. "Notiqning nodir boyligi". T. 2011
4. Alisherovna, M. B. (2020). Comparative analysis of the English and Russian proverbs and sayings representating the concept " money". *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 43-45.
5. Sadikov, E. (2022). How pragmatic skills can help improve students' conversational skills. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).
6. Sadikov, E. (2022). TIL O 'QITISHDA PRAGMATIKA MASALALARI: TA'RIFLAR, TANQIDLAR, TAHLILLAR VA TALQINLAR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).
7. Sadikov, E. (2022). РЕЧЕВЫЕ АКТЫ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ КОМПЛИМЕНТАМ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 25(25).
8. Tursunovich, S. E. (2023). Actual Issues of Teaching Pragmatic Competences to English Language Learners in Uzbekistan. *Miasto Przyszłości*, 31, 148-152.
9. Gafurov, B. Z. Similarities and differences of segment background options for Russian, Uzbek and English languages. *Monografia pokonferency jnascience, Research, development*, 26, 17-19.
10. Gafurov, B. Z. (2021). Medical terminology in advertising text. *Scientific reports of Bukhara State University*, 5(3), 30-40.
11. Zakirovich, G. B. (2020). Super-segment phonostylistics as the basis for studying the problems of accent variants of Russian nouns. *CREATION OF ETHNOGRAPHIES WITH POPULAR TRADITIONS*, 11(13), 39.
12. Gafurov, B. Z. (2021). Study of advertising texts in Russian on the topic of medical terminology. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT).-Indonesia*, 26(1), 586-590.
13. Gafurov, B. Z. (2020). ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP OF MEDICAL TERMINOLOGY WITH SEGMENT PHONOSTYLISTICS OF THE NOUN IN RUSSIAN, UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Theoretical & Applied Science*, (1), 464-466.